

Stilleven met haringen, oesters en rookgerei

Frans Halsmuseum
Haarlem

Floris Gerritsz van Schooten (ca. 1585/88 – Haarlem 1656)
Ca. 1625. Olieverf op paneel, 35,5 x 49,4 cm
Gesigneerd met monogram, linksonder: F.v.s.
Bijdrage: € 100.000

Mede dankzij de Vereniging Rembrandt is de vroege stillevenspecialist Floris van Schooten voorgoed aan de vergetelheid onttrokken. Was enige tijd terug nog geen enkel schilderij van hem te bewonderen op zaal in een Nederlandse publieke collectie; inmiddels is een van zijn allerbeste werken, *Stilleven met haringen, oesters en rookgerei*, terug op de plaats waar het eerder al vijftig jaar gehangen heeft: het Frans Hals Museum.

Van dichtbij lijkt het bijna alsof de tijd heeft stilgestaan, zo uitzonderlijk goed is de toplaag van het schilderij bewaard gebleven. Het is een verleidelijke voorstelling vol luxe-objecten: witbrood en wijn en glanzend verse oesters, ook toen al bekend als lustopwekkend. De pijp rechts staat klaar om te worden aangestoken; links ervan een chique tabaksdoosje, rechts een schaal met kooltjes en uiterst links de aansteekstokjes. Op de haring na waren al deze zaken voorbehouden aan de welgestelden uit de 17de eeuw. Het waren genotsmiddelen en daarom geregeld het mikpunt van kritiek van moralisten; met name drank en tabak moesten het ontgelden.

Wellicht wilde Van Schooten met zijn schilderij hierop zinspelen. Zelf verleidt hij de kijker op zijn eigen manier. Hij schotelt ons immers een geslaagde illusie voor van zeer uiteenlopende materialen, die bijna tastbaar lijken. Het glimmende tabaksdoosje plaatst hij naast de matte, aardewerken schaal met gloeiende kooltjes; het transparante wijnglas en de glanzende oesters contrasteren met de zachte structuur van het broodje.

Het is niet bekend waar en wanneer Floris van Schooten werd geboren. Zijn vroegst gedateerde werken zijn geschilderd rond 1605, maar we weten niets over zijn opleiding. Wel is bekend dat hij vanaf 1606 – toen hij stond ingeschreven bij de plaatselijke schutterij en dus minimaal 18 jaar oud moet zijn geweest – tot zijn dood in 1656 actief was in Haarlem. Hij was een tijdgenoot van zijn eveneens in Haarlem werkzame collega's Floris van Dijck (ca. 1575-1651) en Nicolaes Gillis (werkzaam ca. 1612-1632) en behoort tot de vroegste stillevenspecialisten in de Noordelijke Nederlanden.

Typisch voor deze vroege 17-de eeuwse stillevens zijn de 'ontbijtjes' van Van Dijck, zoals de met linnen en damasten kleden gedekte tafels, rijkelijk aangekleed met fruit, kazen en brood in heldere kleuren. Door een vogelperspectief (een hoge horizon) is er sprake van een groot tafelloppervlak, waardoor de objecten met weinig overlapping kunnen worden uitgesteld.

naast elkaar geplaatste objecten in heldere kleuren – sluit aan bij het werk van zijn vroege tijdgenoten. Maar Van Schooten gaat ook met zijn tijd mee. Het damasten tafellaken heeft plaatsgemaakt voor een eenvoudig houten tafelblad, wat doet denken aan de latere monochrome stillevens van Pieter Claesz en Willem Heda. Vernieuwend is ook het schaduwspel op de wand, dat Van Schooten bereikt door de pijp recht op tegen de muur te laten rusten.

Het Frans Hals Museum bezit twee andere werken door Van Schooten: een *Keukenstuk* uit 1620-25 en een *Stillevens met ham en kaas* uit 1638-40. Werk van zijn hand is zeldzaam in het Nederlandse openbare kunstbezit; naast enkele keukenstukken, waaronder één in het Rijksmuseum, zijn slechts drie stillevens van Van Schooten in de collecties van Nederlandse musea aanwezig. Vanwege de matige kwaliteit en conditie zijn deze schilderijen voor het publiek echter zelden of nooit te zien. Dat maakt het belang van deze aanwinst alleen maar groter.

Ruim vijftig jaar lang hing Van Schootens *Stillevens met haringen, oesters en rookgerei* in het Frans Hals Museum als langdurig bruikleen van het Instituut Collectie Nederland. Vanwege de herkomstgeschiedenis werd in 2003 echter door de Restitutiecommissie bepaald dat het schilderij moest worden teruggegeven aan de

Stillevens met vruchten, noten en kaas
Floris van Dijck
1613. Olieverf op paneel,
49,1 x 77,4 cm
FRANS HALS MUSEUM HAARLEM

Stillevens met zilveren tazza
Willem Claesz Heda
1631. Olieverf op paneel,
40 x 55 cm
FRANS HALS MUSEUM HAARLEM
(in bruikleen van het Rijksmuseum Amsterdam, van een particuliere verzamelaar)

In de late jaren 1620 introduceert Pieter Claesz (1597/8-1660) een meer monochroom kleurenpalet. Het aantal objecten in een voorstelling neemt af en de verre rand van de tafel verschuift lager in het beeldvlak (een lage horizon), wat een natuurlijker indruk geeft. Willem Heda (1594-1680) volgt het ingetogen palet van Claesz en ook hij neemt een beperkt aantal voorwerpen op in zijn voorstellingen, zij het in een wat strakkere ordening.

Het schilderij van Van Schooten vormt een belangrijke schakel in de ontwikkeling van de Haarlemse stillevenschilderkunst. De opzet – een hoge horizon en

rechtmatige eigenaren: de erven van de collectie Goudstikker. Nu, tien jaar later, is het schilderij weer terug in Haarlem en kan het Frans Hals Museum het belang van Floris van Schooten voor de Nederlandse schilderkunst weer zichtbaar maken voor het publiek ♦

Sophie Rietveld
Medewerker development

Anna Tummers
Conservator oude kunst

Stillevens met haringen, oesters en rookgerei van Floris Gerritsz van Schooten is verworven met steun van de Vereniging Rembrandt en het Fonds J-P de Man
